

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора
ДАНІСКО Оксани Володимирівни
на дисертацію КАЧАНА Олексія Анатолійовича
«Соціалізація учнів закладів загальної середньої освіти засобами
фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової діяльності»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 23 Соціальна робота зі спеціальності 231 Соціальна робота

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок з відповідними планами в галузі знань. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення ефективної соціалізації учнівської молоді як одного з пріоритетних завдань Нової української школи. В умовах довготривалої збройної агресії проти України, вимушеної міграції населення, поширення дистанційних форматів навчання та посилення ризиків соціальної ізоляції особливого значення набуває формування соціально активної, відповідальної, комунікативно компетентної особистості, здатної до конструктивної взаємодії, успішної адаптації та самореалізації в динамічному соціальному середовищі.

Водночас аналіз наукових джерел і практики функціонування закладів загальної середньої освіти засвідчує, що потенціал фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової діяльності як чинника соціалізації учнівської молоді реалізується недостатньою мірою. Командні види рухової активності, проєктні форми роботи та практики створюють сприятливі умови для засвоєння соціальних норм і цінностей, розвитку комунікативних умінь, співпраці, лідерських. Проте їх потенціал як засобу соціалізації учнівської молоді залишається недостатньо обґрунтованим у теорії та практиці соціальної роботи, що зумовлює необхідність комплексного наукового дослідження окресленої проблеми.

Актуальність теми зумовлена також необхідністю подолання суперечностей, які автор обґрунтовано виокремлює на суспільному, державному та локальному рівнях – між потребою суспільства в соціально активній особистості й посиленням тенденцій до соціальної ізоляції та зниження рухової активності школярів; між стратегічними орієнтирами освітньої політики України й недостатнім науково-методичним забезпеченням процесу соціалізації учнів засобами фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової діяльності.

Тема дослідження відповідає плану науково-дослідної роботи (державний реєстраційний номер 0117U005556). Тему затверджено вченою

радою ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (протокол № 4 від 28 листопада 2022 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Аналіз матеріалів дисертації з позиції обґрунтованості наукових положень, визначення категоріального апарату, поєднання теоретичних та емпіричних методів, організації й проведення експериментального дослідження дає підстави стверджувати про логічний зв'язок між темою дисертаційної роботи та визначеними метою, гіпотезою, завданнями, об'єктом, предметом, а також обраними методами дослідження.

Якість дослідження О. Качана забезпечується дотриманням чіткої методології, що охоплює комплекс методів теоретичного й експериментального пошуку. Теоретичні методи (аналіз наукової літератури з філософії, соціології, педагогіки, фізичної культури і спорту; синтез, порівняння, узагальнення) дозволили авторові дослідити стан розробленості проблеми, уточнити сутність і структуру соціалізації особистості, визначити критерії та показники соціалізованості школярів. Емпіричні методи (моделювання, педагогічне спостереження, опитування, анкетування учнів, батьків, педагогів) забезпечили перевірку ефективності визначених соціально-педагогічних умов соціалізації учнів закладів загальної середньої освіти засобами фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової діяльності. Цінним технологічним інструментом є залучений дисертантом комплекс математико-статистичних методів аналізу (зокрема t-критерію Ст'юдента та F^* -кутового перетворення Фішера), що уможливили опрацювання й інтерпретацію отриманих експериментальних даних.

Обґрунтування теми дослідження є переконливим, а аналіз основних положень дисертаційної роботи свідчить про досягнення мети та виконання поставлених завдань. Всебічне опрацювання джерельної бази дозволило здобувачеві розкрити теоретичні, методичні та практичні аспекти досліджуваної проблеми. Наукові положення, узагальнення й висновки сформульовано чітко та аргументовано. Зміст анотацій відбиває зміст дисертації та висвітлює її суттєві аспекти.

Достовірність результатів та їх новизна. Достовірність отриманих результатів забезпечується теоретичною обґрунтованістю вихідних положень, логічністю викладу матеріалу, застосуванням комплексу взаємопов'язаних методів, адекватних об'єкту, предмету, завданням і логіці дослідження; значним обсягом вибірки (960 учнів шести закладів загальної середньої освіти різних регіонів України); поєднанням кількісного та якісного аналізу експериментальних даних та перевіркою їх статистичної

значущості; позитивними результатами впровадження. Вона посилюється належною джерельною базою, яка складає 244 найменування (з них 47 – іноземними мовами) та свідчить про інтенсивну науково-пошукову роботу здобувача.

Найбільш істотним науковим результатом дослідження вважаємо визначені та теоретично обґрунтовані соціально-педагогічні умови соціалізації учнів ЗЗСО засобами фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової діяльності: формування позитивного емоційно-мотиваційного ставлення учнів до фізичної активності та розвиток соціально-комунікативних умінь на основі ідей концепції «Спорт заради розвитку»; організація командно-орієнтованої фізкультурно-оздоровчої діяльності, спрямованої на розвиток соціальної взаємодії, лідерських якостей і «м'яких навичок»; залучення учнів до проєктної діяльності через співпрацю ЗЗСО з громадськими організаціями. Науково значущою є також розроблена модель реалізації означених умов, що ґрунтується на ціннісно-мотиваційному, діяльнісно-поведінковому та соціально-комунікативному складниках.

Подальшого розвитку набули наукові уявлення про соціалізуючий потенціал фізичної культури і спорту, можливості інтеграції інноваційних фізкультурно-оздоровчих технологій, командотворення та громадянських практик у процес соціального становлення особистості учня. Уточнено сутність понять «фізкультурно-оздоровча та спортивно-масова діяльність», «соціалізація учнів засобами фізичної культури», «соціально-комунікативні уміння учнів у процесі рухової діяльності»; удосконалено діагностичний інструментарій визначення рівня соціалізованості учнів.

Значення для науки і практики одержаних автором результатів. Як суттєвий авторський доробок оцінюємо системне наукове вирішення важливого соціально-педагогічного завдання – подолання суперечностей у процесі соціалізації школярів Нової української школи шляхом успішного інтегрування ідей концепції «Спорт заради розвитку» в освітнє середовище ЗЗСО. Науково значущими є результати, що стосуються уточнення категоріального апарату соціальної роботи в частині обґрунтування критеріїв (емоційно-мотиваційного, поведінкового, соціально-комунікативного), показників і рівнів соціалізованості учнів у процесі фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової діяльності.

Безсумнівним є вагоме практичне значення дослідження. Воно полягає в готовності до впровадження в практику ЗЗСО експериментально перевірених соціально-педагогічних умов, а також розробленого науково-методичного забезпечення – авторських проєктів усеукраїнського масштабу: «Цікава фізкультура», «Цікава фізкультура 2.0 – Перезавантаження», «Єдина

Україна» (за підтримки ЮНІСЕФ), освітньо-рухового челенджу «Крила впевненості», проєкту «Відкритий університет: Скарбничка фахівця». Масштаб охоплення цих проєктів (понад 500 закладів освіти, участь школярів із числа внутрішньо переміщених осіб та дітей з особливими освітніми потребами) засвідчує соціальний ефект дисертації. Цінність висновків полягає у детальному визначенні перспективних напрямів подальшої розробки теми, серед яких: створення цифрових інструментів для моніторингу рівнів соціалізації дітей, розробка моделей для старших вікових груп (7–11 класи) та розширення міжнародного партнерства в умовах післявоєнного відновлення.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес шести закладів загальної середньої освіти (Одеська гімназія № 46 Одеської міської ради, Комунальний заклад «Харківський ліцей № 85» Харківської міської ради, Криворізька гімназія № 4 Криворізької міської ради, Комунальний заклад «Харківський ліцей № 181 «Дьонсурі» Харківської міської ради, ТОВ «Європейський ліцей місто Київ», Комунальний заклад «Жмеринський ліцей № 3») та чотирьох закладів вищої освіти (Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет», Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка), що підтверджено відповідними довідками.

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації. Матеріали дослідження О. Качана можуть бути використані в практичній діяльності фахівців соціальної та освітньої сфер, які здійснюють соціально-педагогічний, психологічний і виховний супровід різних категорій населення, зокрема соціальних педагогів, соціальних працівників, психологів, учителів фізичної культури, класних керівників, педагогів-організаторів закладів загальної середньої освіти та керівників гуртків закладів позашкільної освіти. Результати дослідження також доцільно використовувати під час розроблення навчально-методичного забезпечення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників і фахівців фізичної культури та спорту у закладах вищої освіти.

Повнота викладення результатів роботи в опублікованих працях. Проблематика та зміст опублікованих праць О. Качана (26 публікацій, з них 15 одноосібних, зокрема 5 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття в зарубіжному науковому журналі, 6 навчально-методичних посібників, 1 розділ у колективній монографії, 13 публікацій апробаційного характеру) відбивають ключові етапи дослідження та свідчать про достатню

повноту викладення результатів дослідження. Основні положення дисертації пройшли апробацію на численних міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Дисертація структурована відповідно до вимог, складається з анотацій, вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та 23 додатків. Загальний обсяг роботи – 340 сторінок, основний текст – 237 сторінок. Викладення наукової інформації супроводжується узагальненими таблицями та рисунками (робота містить 27 таблиць та 49 рисунків), а висновки до кожного розділу висвітлюють результати відповідного етапу дослідження.

У першому розділі досліджено соціалізацію учнів ЗЗСО як соціально-педагогічну проблему; розкрито соціально-педагогічний потенціал фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової діяльності; здійснено діагностику первинного рівня соціалізованості учнів. Конструктивним вважаємо аналіз соціально-виховних функцій фізичної культури (соціально-інтегративної, нормативно-регулюючої, комунікативної, ціннісно-орієнтаційної, статусно-позиційної, рекреаційно-компенсаторної), а також урахування зарубіжного досвіду, зокрема концепції соціально-емоційного навчання (SEL), та системного підходу «whole-school approach» та командно-орієнтовані практики, що передбачає інтеграцію соціального, емоційного та громадянського розвитку в усі компоненти шкільного життя. Технологічний інструментарій розділу представлений комплексом взаємодоповнювальних діагностичних методик: адаптованими опитувальниками PABSS, SSIS, шкалою Розенберга RSES, тестом емоційного інтелекту Н. Холла, соціометрією Дж. Морено та шкалами визначення рівня соціальної підтримки й мотивації до фізичної активності. Схвально сприймається критеріальна база дослідження та застосований принцип триангуляції діагностичних процедур.

Другий розділ присвячено обґрунтуванню й експериментальній перевірці ефективності соціально-педагогічних умов соціалізації учнів. Як суттєвий авторський доробок оцінюємо розроблену модель реалізації означених умов, а також багатий технологічний інструментарій: командно-орієнтовані вправи, інтерактивні технології, елементи гейміфікації, тілесну перкусію, тренінгові методики та проєктну діяльність. Цінним є те, що впровадження умов здійснювалося через авторські проєкти національного масштабу, а результати підсумкової діагностики засвідчили статистично значущу позитивну динаміку за всіма визначеними критеріями.

Загалом зміст розділів і підрозділів відповідає назві структурних компонентів та переконує, що дисертант досяг сформульованої мети й виконав зазначені у вступі завдання. Дисертація справляє позитивне враження і має самостійний завершений характер.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Загалом позитивно оцінюючи наукове дослідження О. Качана, у порядку наукової дискусії вважаємо за потрібне висловити автору певні зауваження та рекомендації.

1. Ґрунтовним теоретико-методологічним здобутком другого розділу дисертації (зокрема, пп. 2.1) є детальний аналіз сутності базових категорій «педагогічні умови», «психолого-педагогічні умови» та «соціально-педагогічні умови». При їх науковому розмежуванні категорій варто було б більш чітко окреслити специфіку саме соціально-педагогічних умов, що посилює б термінологічну цілісність викладу.

2. У п. 2.3 потребують уточнення окремі положення щодо інтерпретації результатів констатувального етапу, оскільки твердження про наявність значної частки учнів із низьким рівнем соціалізованості на початку дослідження не повною мірою узгоджуються з даними табл. 2.3.19, у якій за відповідними показниками наведено нульові показники.

3. У теоретичній частині та висновках дисертант справедливо наголошує на винятковій ролі тілесно-рухової взаємодії для соціальної адаптації дітей з числа ВПО та дітей з ООП. Однак динаміку рівнів соціалізованості подано загалом для всієї вибірки, без виокремлення означених категорій в аналітичну підгрупу. Наведення бодай коротких порівняльних даних щодо динаміки соціалізації саме вразливих груп суттєво посилює б практичну цінність дисертації у сфері соціальної роботи.

4. При описі процесу практичної апробації авторських розробок (п. 2.3.), варто було б представити чітку структурно-функціональну диференціацію та порівняльну характеристику масштабно впроваджуваних проєктів («FOLLOW-UP», «Цікава фізкультура», «Єдина Україна» тощо) з метою визначення конкретного внеску кожної окремої ініціативи у досягнутий загальний соціалізаційний ефект.

5. Дослідження є надзвичайно своєчасним, оскільки безпосередньо звертається до організації фізкультурно-оздоровчих заходів в умовах воєнного стану. Разом з тим заклади Харківської, Запорізької та Одеської областей тривалий час функціонують у дистанційному або змішаному форматах, тоді як соціалізація засобами спортивно-масової діяльності передбачає безпосередній контакт дітей. Докладніше розкриття специфіки роботи в онлайн-режимі (TikTok-челенджі, онлайн-стріми концепції

«FOLLOW-UP») збагатило б наукову новизну дисертації досвідом цифрової соціальної роботи в умовах кризи.

6. Безперечною практичною цінністю дисертації є розроблений методичний супровід, представлений у 23 додатках. Водночас робота значно б виграла за умови підготовки адресних методичних рекомендацій для соціальних педагогів, учителів фізичної культури та батьків, що сприяло б ширшому впровадженню авторських розробок у практику закладів загальної середньої освіти.

Проте висловлені зауваження мають рекомендаційний характер, не знижують теоретичної та практичної цінності проведеного дослідження, і не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи загалом.

Висновок. На основі зазначеного вище вважаємо, що дисертація Качана О. А. «Соціалізація учнів закладів загальної середньої освіти засобами фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової діяльності» є цілісним, завершеним науковим дослідженням, сукупність теоретичних і практичних результатів якого розв’язує актуальну наукову проблему, що має істотне значення для галузі знань 23 Соціальна робота.

Дисертаційна робота за актуальністю, практичною цінністю та науковою новизною повністю відповідає вимогам чинного законодавства України, що передбачені в Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), а її автор, Качан Олексій Анатолійович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 231 Соціальна робота галузі знань 23 Соціальна робота.

РЕЦЕНЗЕНТ:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії й методики
фізичного виховання, адаптивної та масової
фізичної культури, професор
Полтавського національного
педагогічного університету
імені В. Г. Короленка

Оксана ДАНИСКО